

Türkiye Turizm Tarihinde Öncü - Özgün - Örnek Ak-Tur Tatil Siteleri

Pioneering - Original - Precedent Ak-Tur Holiday Settlements in Turkish Tourism History

Gökçeççek SAVAŞIR*

*Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Tınaztepe Kampüsü Doğuş Cad. No: 209, 35160, Buca-İzmir.

E-Posta: gokcececek.savasir@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3887-3400

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 20 Haziran 2023

Birinci düzeltme: 14 Ağustos 2023

İkinci düzeltme: 6 Eylül 2023

Kabul: 6 Eylül 2023

Anahtar sözcükler: Turizm mimarlığı, Devre mülk sistemi, İkinci konut, EPA Mimarlık, Datça Ak-Tur Tatil Sitesi, Bodrum Ak-Tur Tatil Sitesi.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 20 June 2023

Resubmitted: 14 August 2023

Resubmitted: 6 September 2023

Accepted: 6 September 2023

Key words: Tourism architecture, Timesharing system, Second home, EPA Architects and Urban Planning Atelier, Datça Ak-Tur Holiday Settlement, Bodrum Ak-Tur Holiday

ÖZ

Datça ve Bodrum Ak-Tur Tatil Siteleri, EPA Mimarlar Grubu tarafından Ak-Tur Turizm ve Endüstri A.Ş. için eşzamanlı olarak 1973 yılında turizm amaçlı tatil yerleşimi olarak planlanıp uygulanmış ve 1976 yılında hizmete girmiştir. İşletme modeliyle Türkiye turizm tarihinde farklılaşan bu sitelerdeki konutlar, sahiplerinin konaklamaları dışındaki zamanlarda iç ve dış turizm taleplerini karşılamak üzere tasarlanmıştır. Bu çalışma mülkiyet, kullanım, altyapı ve sosyal donatılarıyla bu yerleşmelerin Türkiye'deki devre mülk sistemine öncülük etmiş olması temel savına dayanmaktadır. Bu makale, Datça ve Bodrum Tatil Siteleri'ni devre mülk ve ikinci konut olguları çerçevesinde ele almayı; Ak-Turlar'ın kuruldukları günden bugüne süregelen niteliklerine ve Türkiye turizm tarihindeki önemlerine işaret etmeyi; böylelikle ilgili alanyazınına katkıda bulunmayı amaçlar. Bu makale, nitel araştırma yöntemiyle, Ak-Tur Tatil Yerleşimleri'ne ilişkin ana savı destekleyen verileri 'öncü', 'özgün' ve 'emsal' olmak üzere üç eksenli bir kuramsal çerçevede sorgulamakta; çağdaşları ve sonraki uygulamalarla ilişkilendirerek yorumlamaktadır.

ABSTRACT

Datça and Bodrum Ak-Tur Holiday Settlements were simultaneously planned in 1973 and implemented in 1976 by EPA Architects Group for Ak-Tur Tourism and Industry Inc. Differentiated within the tourism history of Turkey regarding their business model, the houses in these settlements were designed to meet domestic and international tourism demands, except for the times of uses by their owners. This study is based on the hypothesis that these settlements have pioneered the timeshare system in Turkey with their ownership, use, infrastructure and social facilities. This article aims to examine Datça and Bodrum Holiday Settlements regarding timeshare and second home phenomena; to point out their ongoing qualities since their establishment and their significance within the tourism history in Turkey; and thus, to contribute to the related literature. With qualitative research method, this article inquires the data supporting the main argument on the Ak-Tur Holiday Settlements within a theoretical framework with three axes, 'pioneering', 'original' and 'precedent'; and interprets in relation to their contemporaries and subsequent practices.

GİRİŞ

Datça ve Bodrum Ak-Tur Tatil Siteleri, EPA Şehircilik ve Mimarlık Etüd Planlama Atölyesi'nin 1970'lerden itibaren tasarladığı pek çok turizm-konaklama projelerinin ilki ve en kapsamlısı olması nedeniyle turizm mimarlığı tarihinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye turizm tarihi içinde 'Ak-Turlar' olarak yer edinen bu iki tatil sitesi, Türkiye'de ikinci konut (tatil evi ya da yazlık) talebinin ortaya çıktığı 1970'li yılların başın-

da dönemin Muğla Valisi Özer Türk'ün girişimleriyle farklı bir işletme modeliyle kurulmuştur. Turizm amaçlı bu tatil yerleşmelerinde konutlar, sahiplerinin konaklamaları dışındaki zamanlarda iç ve dış turizm taleplerini karşılamak üzere konaklama hizmeti verecek şekilde, projelendirilmiş ve uygulanmıştır. Altyapı ve sosyal donatılarıyla birlikte kendine yetecek bir biçimde planlanmış olan bu yerleşmeler yatırım ve işletme kararları, proje ölçeği, kapsamı ve planlama kararlarının mekânsal çözümleri gibi niteliksel

ve niceliksel özellikleri sayesinde, turizm mimarlığının bugün de önemini koruyan kilometre taşlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Turizm sektöründe devre mülk kavramı, bir hizmet ya da ürünün farklı zamanlarda kullanılması anlamındaki zaman/dönem paylaşımına (*timesharing*) temellenir; bu 'devreli/dönemsel kullanım' ile bir turizm tesisinin bir ünitesi yılın önceden belirlenmiş farklı zamanlarında bu hakka sahip kişilerce kullanılır (Erel 1988:170). Devreli tatil sistemlerinin ilk örnekleri, 1960'larda turizm işletmecilerinin artan maliyetlere bir alternatif çözüm üretmesiyle Avrupa'da görülmüş; fikrin kabul görmesinden kısa bir süre sonra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de hızla benimsenmiş; devre tatil sistemleriyle birlikte tatil değişim programları ortaya çıkmıştır (Demarküz 1993: 11; Akgün 1993: 44; Upchurch 2002: 240; Yetimoğlu 2004: 365).

Makale, Cumhuriyet Dönemi Türkiye turizm ve mimarlık tarihinde işletme, mülkiyet, kullanım, altyapı ve sosyal donatılar bakımından bu tatil sitelerinin yerleşme modelinin, Türkiye'de devre mülk sistemine öncülük etmiş olması savına temellenir. Bu temel sav, Datça ve Bodrum Tatil Siteleri'ne ilişkin tarihsel ve güncel verilerden yola çıkarak, şu araştırma soruları ışığında irdelenir: 'Bu tatil sitelerinin işletme modelini devre mülk sistemlerinden ve kooperatiflerden ayıran; bu iki uygulamayı Türkiye'deki tatil köyleri ve ikinci konut yerleşimleri örneklerinden farklılaştıran nedir?', 'bu iki turizm amaçlı tatil yerleşmesinin hangi nitelikleri turizm ve mimarlık alanlarına katkılarında etkili olmuştur?' ve 'Ak-Turlar'ın, 1970'li yıllardan günümüze Türkiye turizmdeki yeri ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye turizm tarihindeki önemi nedir?'

Planlama, mimarlık ve turizmle ilişkili alanyazınlarından beslenen bu disiplinlerarası çalışma, Datça ve Bodrum Tatil Siteleri'ni devre mülk ve ikinci konut olguları çerçevesinde ele almayı; kuruldukları günden bugüne süregelen niteliklerine ve Türkiye turizm tarihindeki önemlerine işaret etmeyi; böylelikle Türkiye turizm ve mimarlık alanyazınına katkıda bulunmayı amaçlar. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmanın ilk aşamasında, temel savdan ve araştırma soru-

larından yola çıkılarak araştırmanın konusu olan Datça ve Bodrum Tatil Sitelerine ilişkin çoğunlukla alanyazınından erişilen, tanımlayıcı ya da tarihsel bilgilerden derlenen nicel veriler ortaya koyulur. Toplanan somut kanıtlar ve araştırmanın temel savını desteleyecek bu verilerden, makaleye özgü bir kuramsal tartışma çatısı 'öncü', 'özgün' ve 'örnek' nitelendirmeleri ekseninde kurulur. Bu çerçeveden Ak-Turlar, 'öncü' işletme modelleri, çeşitli ölçeklerdeki 'özgün' mekânsal çözümleri ve Türkiye turizm tarihi içindeki 'örnek' rolleri açılarından üç başlıkta irdelenir. Ak-Tur A.Ş.'nin Türkiye turizm ve mimarlık tarihindeki öncü işletim modeli, Datça ve Bodrum'daki iki turizm amaçlı tatil yerleşmelerinin özgün planlanma ve uygulanma süreçleri, kuruluşundan günümüze kullanıcılarının yanı sıra turizm ve mimarlık çevrelerinin olumlu değerlendirme ve yorumlarıyla örnek bir turizm tesisi olması bulguları, sonuç kısmında Ak-Turlar dönemdeşleri olan ve ardından gelen uygulamalarla da ilişkilenecek şekilde disiplinlerarası bir çerçeveden yorumlanır. Günümüzde hâlâ Türkiye turizminin yaşayan bir parçası olarak varlığını ve etkisini sürdüren Ak-Tur Tatil Siteleri, Türkiye mimarlık tarihinde, planlanıp uygulandığı bağlamla ve dönemdeşleriyle birlikte değerlendirildiğinde, özgün bir planlama yaklaşımına ve mimari yoruma sahiptir. Öte yandan, Türkiye turizm tarihinde, Ak-Tur yerleşmelerinin planlanmasında ileri sürülen ve kısmen uygulamaya geçmiş olan turizm işletme modeli, devre mülk tatil sisteminin Türkiye'deki uygulamalarına öncülük etmiş ve örnek olmuştur.

İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Turizm alanyazınında '*timesharing*' ya da '*time-share*' olarak kullanılan kavram (Abou-Alam 2013), Türkçe çalışmalarda 'devre tatil', 'devre mülk', 'devre sahipliği', 'tatil sahipliği', 'tesis paylaşımı', 'devre paylaşımı' gibi farklı şekillerde kullanılmaktadır (Yetimoğlu 2004). Türkiye turizm alanyazınındaki çalışmalar genellikle devre mülk sistemlerini, turizm ve otel işletmeciliği, turizm pazarlaması vb. odaklarda ele almaktadır. Devre mülk ve ikinci konutlara odaklanan az sayıda çalışmaya kaynak olan makalelerde

(Stabler ve Goodall 1989; Upchurch 2002), devre mülk kavramının ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi aktarılır, devreli tatil sistemlerinin turizm endüstrisinde farklı koşullara cevap verebilmesiyle günümüzde hala önemli bir potansiyele sahip olduğunun altı çizilir. Turizm alanındaki konunun Türkiye bağlamında akademik çalışmalarda ele alınması, 1980'li yılların ikinci yarısını bulmuştur. Örneğin YÖK Başkanlığı Tez Merkezi (2023) üzerinden lisansüstü düzeyde yapılmış araştırmalara bakıldığında, hukuk, turizm, işletme ve ekonomi alanlarında, neredeyse elli yıllık süreçte çok az sayıda tezin tamamlanmış olduğu görülür (Tablo 1). Hukuk alanında yapılan az sayıda çalışmayı, 1990'ların başında işletme ve turizm alanlarındaki çalışmalar takip etmiştir. 1990'ların ikinci yarısında yine hukuk alanında bu sefer devre mülk ve devre tatil kavramları bir arada ele alınmış; turizm alanında ise 2000'lerde devre mülk ve devre tatil sistemleri bir turistik ürün olarak irdelenmiştir. 2000'lerin başında turizm alanında ikinci konutların da konuyla birlikte ele alınmaya başlandığı söylenebilir (Tablo2).

Turizm alanyazınında, ikinci konut üzerine yapılan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Hall ve Müller 2004; Breda, Accinelli ve Carrer 2007; Volo 2016). Türkiye turizm alanyazınında da ikinci konut olgusu kavramsal, tarihsel, yasal vb. boyutlarıyla ya da tatil yöreleri ile ilişkilendirilerek ele alınırken (Serengil 2000; Kozak ve Duman 2011), aynı zamanda bu makalede konu edinilen iki turistik-tatil yerleşiminden Datça Ak-Tur Tatil Sitesi'nde devre mülk ve devre tatil sisteminin uygulanabilirliğine odaklanan yalnız bir çalışma rastlanmıştır (Kozak ve Duman 2011).

Mimarlık alanında kıyı planlaması, kıyı alanlarında ikinci konut, turizm ve tatil yapılarını irdelleyen çalışmalar (Arkon 1997; İnceoğlu 1997; Vanlı 1997; Manisa ve Görgülü 2008) bulunmakla birlikte, konuyu mekân üretim pratikleriyle ilişkilendiren, mimarlık ya da planlama alanlarında ele alan çalışmalara rastlanmamıştır. Araştırmanın konumlandığı mimarlık ve turizm arakesitinde, bir turizm işletmesi ve yerleşimini tarihsel perspektiften ele alan ve yorumlayan çalışmaların sayısının son yıllarda arttığı söylenebilir (Savaşır ve Tuna Ultav 2012; Tuna Ultav ve Savaşır 2015; Kozak ve Coşar 2017; Saf 2019; Naycı 2019;

Özgün ve Şavk 2020). Ak-Tur Tatil Siteleri'ne ise mimarlık alanyazınında az sayıda çalışma odaklanılır (Gürsel vd. 1979; Coşkun 2013; Savaşır ve Akış 2015; Savaşır 2017; Savaşır 2022a, Savaşır 2022b). Dolayısıyla, Türkiye turizminin 100 yıllık tarihi içinde Ak-Tur yerleşmelerini mimarlık-turizm ve ikinci konut-devre mülk eksenlerinde irdelleyen bu çalışmanın, ilgili alanyazınındaki bu boşluğu dolduracağı ve ileride yapılacak çalışmalara örnek olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Turizm ve mimarlık alanlarının geniş araştırma evrenleri içinde tarihsel verilerin yorumuna dayanarak geçmiş ve günümüz durumları arasında bağ kuracak bir yaklaşım benimseyen bu çalışmada, nitel araştırma yöntemini kullanılmıştır (Groat ve Wang 2013: 215-261). Çalışma ile Bodrum ve Datça'da uygulanmış iki yerleşimi (1973) tarihsel bir odakta ele alarak Türkiye turizm ve mimarlığındaki etkilerine vurgu yapmak amaçlanmıştır. Veri kaynakları arşiv belgeleri, sözlü ve yazılı görüşmeler, yapılar ve alanların yerinde gözlemi oluşturmaktadır. Bu bağlamda tarihler, harita ve çizimler, fotoğraflar gibi belirleyici kanıtlar; yere ve döneme ilişkin bağlamsal kanıtlar; verilerin yakınlığıyla, gerekçeli yorumlarla, mantıksal çıkarımlarla ve önermelerle kurulan çıkarımsal kanıtlar; tatil sitelerinin mimarı olan Ersen Gürsel ile sözlü ve yazılı olarak yapılan açık uçlu görüşmelerde elde edilen hatırlamaya dayalı kanıtlardan yararlanılmıştır. Çalışmada izlenen süreçte, konuya ilişkin tarihsel bilgi ve belgeler (arşiv malzemeleri, kamu-özel sektör belgeleri, konuyla ilgili birincil yazılı ve görsel malzeme) aracılığıyla verileri tanımlanmış, düzenlenmiş ve genel değerlendirme kategorileri belirlenmiştir. Ak-Tur Tatil Siteleri'ne ilişkin temel sav üzerinden erişilen veriler, 'öncü', 'özgün' ve 'örnek' olmak üzere üç genel değerlendirme kategorisinde ele alınmıştır. Ak-Tur Tatil Siteleri'ni dönemdeşi olduğu ve ardından gelen uygulamalarla da ilişkilendirilerek değerlendirme yapılmış; turizm ve mimarlık alanlarına ilişkin tarihsel bilgi çerçevesinde yorumlanmıştır. Çalışma, hem bir turizm yerleşmesi, hem de bir tatil sitesi olarak kabul edilen Datça ve Bodrum

Tablo 1. YÖK Başkanlığı Tez Merkezi Veri Tabanında 'Devre Mülk' Anahtar Kelimesiyle Yapılan Arama Sonuçları (Tez Yılına Göre)

Tez No	Yazar	Yıl	Tez Adı	Tez Türü	Konu
26436	E. Saba Özmen	1987	Devre mülk hakkı	Doktora	Hukuk
9151	Murat Canyürek	1989	Türk Hukuku'nda devre mülk hakkı	Yüksek Lisans	Hukuk
26765	Avram Demarküz	1993	Devre mülk turizm pazarlaması ve Türkiye'deki uygulama	Yüksek Lisans	İşletme
32260	Osman Akgün	1993	Türkiye'de sosyal turizmde devre mülkün önemi	Yüksek Lisans	Turizm
52625	Türker Tok	1996	Devre mülk ve devre tatilde yönetim	Yüksek Lisans	Hukuk
63091	Müge Balkaya	1997	Devre tatil ve devre mülk sisteminde servis ücretinin saptanması	Yüksek Lisans	Hukuk
62447	Gülezer Karabıyık	1997	KMK'dan kaynaklanan müdahalenin menî davaları	Yüksek Lisans	Hukuk
112913	Murat Selim Selvi	2002	Termal turizm pazarlaması kapsamında devre tatil ve devre mülk sistemleri ve satış geliştirmedeki rolleri	Doktora	Turizm
124574	Hayriye Şen	2003	Devre tatil sözleşmesi	Yüksek Lisans	Hukuk
207506	Berna Gözi	2006	Vergi hukukunda devre mülk uygulaması	Yüksek Lisans	Hukuk
189608	Savaş Artuğer	2006	Turistik bir ürün olarak devre mülk ve devre tatil sistemlerinin turizm endüstrisi açısından değerlendirilmesi (Bodrum yöresinde bir uygulama))	Yüksek Lisans	Turizm
442867	Gülsüm Şahan	2016	Devre mülk ve devre tatil sistemlerinde müşteri memnuniyeti: Balıkesir ilinde bir araştırma	Yüksek Lisans	Turizm
729065	Süleyman Tunç	2020	Helal turizm perspektifinden termal devremülk projelerinin değerlendirilmesi ve yeni bir kiralama modeli önerisi	Yüksek Lisans	Ekonomi; Turizm; İşletme
639465	Öykü Koç	2020	Türk Hukuku'nda devre mülk ve devre tatil sözleşmeleri	Yüksek Lisans	Hukuk

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, (Erişim tarihi: 10. 08. 2023)

Ak-Tur Tatil Siteleri'ni Türkiye turizm tarihi ve mimarlık tarihi arakesitinde sahip oldukları öncü, özgün ve örnek rolleri çerçevesinde ele alarak sınırlandırılmıştır.

TÜRKİYE TURİZMİNDE DEVRELİ TATİL SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

Boratav'a (2013) göre Batı'da yerleşmeye başlayan refah devleti ve geniş kapsamlı rasyonel planlama anlayışının etkileriyle şekillenen 1960'lı yıllar Türkiye ekonomi politikası, içe dönük ve dışa bağımlı genişleme ile tarif edilir. Devlet Planlama

Teşkilatı (DPT) tarafından ilki 1963 yılında hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları turizm sektöründe belirleyici olmuş ve ulusal turizmi geliştirmeye yönelik yapıcı adımlar atılmıştır (Boratav 2013). Kalkınma planlarının ilkinde (1963-1967) kitle turizmi, kıyı turizmi ve büyük ölçekli yatırımlar ulusal turizmin temel stratejik öncelikleri olarak belirlenmiş; turizmin gelişiminde, özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarında sahip olunan zengin doğal ve tarihî değerlerin ön plana alınması hedeflenmiştir (T.C. Devlet Planlama Teşkilatı 1963: 425). Bu bağlamda, büyüyen turizm bölgeleri içinde özellikle bu kıyılardaki tatil yörele-

Tablo 2. YÖK Başkanlığı Tez Merkezi Veri Tabanında 'İkinci Konut' Anahtar Kelimesiyle Yapılan Arama Sonuçları (Tez Yılına Göre)

Tez No	Yazar	Yıl	Tez Adı	Tez Türü	Konu
39470	Gülay Mizan	1994	Turizm ve ikinci konut gelişiminin doğal çevre üzerindeki etkilerinin incelenmesi. Dilek Yarımadası ve yakın çevresi örneği	Yüksek Lisans	Peyzaj Mimarlığı; Şehircilik ve Bölge Planlama
46058	Süleyman Sabancı	1995	Ekolojik açıdan turizm yerleşimlerinin kıyı kullanımına etkisi (ikinci konut olgusu-Silivri örneği)	Yüksek Lisans	Şehircilik ve Bölge Planlama
46065	Ferhan Öztoprak	1995	Foça örneğinde 'hassas mekanlarda' ikinci konut olgusunun fiziki çevre ve sosyal yapıya etkileri	Yüksek Lisans	Şehircilik ve Bölge Planlama
97230	Ş. Melih Serengil	2000	Kapıdağ Yarımadası'nda bulunan ikinci konutların turizm amaçlı değerlendirilmesi	Yüksek Lisans	Turizm
145067	Ali Aycı	2004	Türk turizm pazarının genişletilmesinde ikinci konut ve ev pansiyonculuğundan yararlanılması yollarının araştırılması	Yüksek Lisans	Turizm; İşletme
212763	Sibel Bakırcı	2007	Yabancıların ikinci konut talebinin fiziksel çevreye etkisi: Dalyan örneği	Yüksek Lisans	Şehircilik ve Bölge Planlama
278212	Hürriyet Çimen	2010	İkinci konut satın almada destinasyon kalitesinin etkisi: Alanya örneği	Doktora	Turizm; İşletme
280441	Furkan Baltacı	2011	İkinci konut turizmi kapsamında Alanya'da konut edinen yabancıların kentin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına etkileri	Yüksek Lisans	Sosyoloji Turizm
338284	Meltem Gülcan	2013	Kıyı kentlerinin ikinci konut gelişimi açısından sorunları ve zorlukları: Ayvalık örneği	Yüksek Lisans	Şehircilik ve Bölge Planlama
345789	Paşa Mustafa Özyurt	2013	İkinci konut sahibi yabancıların destinasyon yaşam kalitesi kriterleri ve analizi: Alanya uygulaması	Yüksek Lisans	Turizm
492438	Ceren Ünlü	2018	Yabancıların ikinci konut arz-talebinin kentlere etkisi: Trabzon örneği	Yüksek Lisans	Şehircilik ve Bölge Planlama
776881	Gabriela Uslu Cibere	2022	İkinci konut turistlerin kültürlenme stratejilerine dayalı alışveriş davranışları: Alanya alan çalışması	Doktora	Turizm

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, (Erişim tarihi: 10. 08. 2023)

rinde planlanan tatil mekânları, açılan konaklama tesisleri, tasarlanan tatil yerleşimleri ve tatil köyleri göze çarpar (Köprülü 1965). Çoğunlukla devlet eliyle ya da desteğiyle 1950'li yılların ortalarından itibaren hizmete giren şehir otelleri ve turizm tesisleri ile 1960'lı yılların başında kurulan turizm tesisleri kapsam dışına çıkarıldığında, orta ve büyük ölçekli turistik tesislerin ilki, yerli yatırımcı T.C. Emekli Sandığı ile yabancı işletme- ci *Club Méditerranée* ortaklığıyla 1967 yılında açıl-

lan ve hedef kitlesi çoğunlukla yabancı turistler olan 800 oda kapasiteli Foça Club Méd Fransız Tatil Köyü'dür (Kozak ve Coşar 2017).

Kalkınma planlarının ikincisinde (1968-1972), iç turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel tüm boyutlarıyla geliştirilmesi ve kitle turizmini arttıracak konaklama yatırımlarının desteklenmesi, özel sektöre bırakılacak diğer turizm yatırımları dışında altyapı tesisleri ve örnek tesislerin hizmete açılmasında kamu sektörünün görev üst-

lenmesi hedeflenmiştir (T.C. Devlet Planlama Teşkilatı 1967: 593). İç turizmin canlanmasına yönelik devlet politika ve uygulamalarının aslı kurumlarından biri olan T.C. Turizm Bankası'nın diğer pek çok tesisleri arasında 316 yataklı Akçay Tatil Köyü (1968) ile 382 yataklı Marmaris Tatil Köyü (1968) 1970'ler turizmde öncü olmuş orta ölçekli turizm tesisleri olarak sıralanabilir (Ülkümen ve Ayaydın 1979: 34).

Dünya çapında ekonomik krizlerin ve neo-liberal politikaların belirmeye başladığı, Türkiye ekonomisinde ise dışa açık büyüme stratejilerinin benimsendiği 1970'li yıllarda, planlı turizmin geliştirilmesi için teşvikler desteklenmiş; doğal-kültürel kaynakların, kıyılarıdaki tarihî ve turistik alanların toplum ve turizm yararına kullanımı gündeme gelmiştir. Üçüncü kalkınma planı döneminde (1973-1977), ilk iki dönemin hedeflerinden farklı olarak kitle turizminin gelişiminde özel sektör yatırımlarına öncelik verilmesi, turizm gelişim bölgelerinde fiziksel planlama çalışmalarının sürdürülmesi, gelişim alanlarında arazi kullanımı-tesis altyapısı ilişkilerinin gözetilmesi, sosyal turizmin gelişimi ve bu doğrultuda kıyıların ve ulusal park niteliğindeki alanların kamusal kullanımının ve korunmasının sağlanması, teknik altyapı ve öncü örnek tesis yatırım ve işletmeciliğinin devlet eliyle, özel sektör yatırımlarının gerektiğinde yabancı iştiraklerle sağlanması ön plana çıkmıştır (T.C. Devlet Planlama Teşkilatı 1972: 620). Bölgeler için kaynak envanterleri çıkarılmış, turizm öncelikli alanlar için fiziksel planlama çalışmaları yapılmış, ilk arazi kullanım planları batı ve güney sahilleri için uygulanmıştır. Turizm Planlama Teknik Bürosu tarafından 1974 yılında başlayan Güney Antalya Turizm Geliştirme Projesi ile Ege ve Akdeniz kıyılarında 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı fiziki uygulama çalışmaları hazırlanmış, 1976 yılında yürürlüğe girmiştir (Örs 2005: 205). Bu projenin uygulamalarından ilki, planlı dönemin turizm hedeflerine de uygun olarak, *Club Méditerranée* ve İtalyan Valtur Turizm Şirketi'nin ortaklığıyla 1973 yılında hizmete başlayan, Tuncay Çavdar'ın tasarladığı 700 yataklı Valtur Kemer Tatil Köyü'dür (Vanlı 2006: 765). Bu kalkınma planları çerçevesinde 1970'li yıllarda, iç turizmin gelişmesi için tatil yörelerinde konak-

lama, eğlenme ve dinlenme mekânlarını bir arada sunan tatil köyü gibi turizm tesisleri açılmış yanı sıra, ağırlığını tatil evlerinin (ikinci konut/yazlık) oluşturduğu, ölçeklerine göre tatil köyü/kenti/sitesi adlarını da alabilen tatil yerleşimleri de planlanmaya ve uygulanmaya başlanmıştır. Mimari ölçek ve dil açısından benzeşmelerine karşın konaklama temelli olan tatil yerleşimleri, turizm temelli olan tatil köylerinden hizmet verme ve kullanım bakımından farklılaşmaktadır. 1970'li yıllarda öncü olmuş ve turizmde önemli rol almış tatil yerleşimlerine örnek olarak, Altuğ Çinici, Behruz Çinici ve Servet Kılıç'ın tasarladığı 1738 müstakil villanın bulunduğu Burhaniye Ar-Tur Tatil Sitesi (1969), yine Çiniciler'in tasarladığı 1132 yataklı Bodrum Çapa Tatil Köyü (1971) ile turizm amaçlı bir 'uydu kıyı kent' projesi olarak 1775 konut ve 800 yataklı tasarlan Güllük Tatil Sitesi (1973) verilebilir (Vanlı 2006: 765; Salt Araştırma 1976). Aynı yıl, Ersen Gürsel, Nihat Güner, Öcal Ertüzün ve Mehmet Çubuk'tan oluşan EPA Mimarlık Grubu Ak-Tur Turizm ve Endüstri A.Ş. için turistik işletmeye dönük 1250 konut ve 6000 yatak kapasiteli Datça Ak-Tur Tatil Sitesi ve 575 konut ve 3500 yatak kapasiteli Bodrum Ak-Tur Tatil Sitesi'ni bir arada tasarlamış ve eşzamanlı olarak uygulamıştır (Gürsel vd. 1979).

Öte yandan, 1970'li yıllara kadar şehir dışında ya da bir tatil yöresinde belli bir dönem kalmak için ikinci konutlar tercih edilmekteydi. Yılın sadece belirli bir süresinde kullanılan ve çoğunlukla orta sınıfın yöneldiği bu konutları satın alma maliyetine, her sene bakım ve onarımları için yapılan harcamalar da ekleniyordu. Bu yıllarda, konut edinmede olduğu gibi ikinci konut edinme yolları arasında konut kooperatifleri ön plandaydı. Keleş'in (2010: 502-503) sözleriyle "ortaklarının büyük çoğunluğu resmi kurum ve kuruluşlarda çalışan memurlar olan ilk konut kooperatifi, 1934'te kurulmuştur ve Türkiye'de konut kooperatifçiliği, neredeyse Cumhuriyet ile yaşıttır." Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında, 'şirket' olarak kabul edilen konut kooperatiflerinin üyelerine 'ortak' adı verilmektedir. Ticaret Kanunu'ndaki kooperatif tanımıyla çelişen 'yapı kooperatifleri', başka kooperatif şirketlerden bazı açılardan farklı kurallara tabi tutulmuş; 24.04.1969 tarihli

Kooperatifler Kanunu ile bu kuruluşların yapısını uygun yeni kurallar getirilmiştir.”

1970'lerin başında yaşanan ekonomik kriz, insanların tatil ve yatırım tercihlerini de etkilemiştir. Tatil mülklerine yatırım yapmanın mümkün ya da akılcı olmadığı bu dönemde, turizm sektöründeki alternatif arayışlarına cevaben, kullanıcıya çeşitlilik, esneklik, güvenli ve kaliteli konaklama sunan, daha ekonomik bir tatil çözümü olarak kullanıcıya olduğu kadar yatırımcı-işletmeciye de katkıları olan devreli tatil sistemleri gündeme gelmeye başlamıştır (Akgün 1993; Demarküz 1993; Artuğer 2006). Artuğer'e (2006: 20-21) göre devre tatil sistemleri, kooperatifçiliğin çok yoğun olduğu ve devlet politikalarıyla desteklendiği 1970-1983 yılları arasında, kooperatiflere üye olmayan müşteri grubunun yarattığı talebe cevap verebilen bir alternatif olmuştur. İlk olarak 1977 yılında Soytaş firmasının çalışmalarıyla, 1970'li yılların sonlarında ortaya çıkmıştır (Demarküz 1993: 83). 1978 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Planlaması Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan Fiziksel Planlama Kurulu, Ege Denizi ve Muğla ili kıyıların çevre düzeni planlarını hazırlamış ve turizm için önemli altyapı çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Serengil'in (2000: 10) aktardığı gibi, bu çalışmalar, “büyük oranda kıyılardaki kamu arazilerinin özel mülkiyete dönüşmesine ve büyük turizm yatırımlarının yerine, temel arazi kullanım türü ve yapılanma biçimi olarak ikinci konut olgusu yoğunluğunun giderek artmasına yol açmıştır.” 12.03.1982 tarihli Turizmi Teşvik Kanunu çerçevesinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığının kıyı şeridinde yaptığı çalışmalarda uygulama hataları ve plan değişiklikleri, kamu yararını korumaya yönelik günübirlik ve kamping gibi kullanımlara ayrılan yerlerin yapılmasına ve ikinci konutların yoğunluğunun artmasına neden olmuştur (aktaran Serengil 2000: 11). Bir taraftan kooperatiflerin ve başka spekülâtörlerin daha önce almış oldukları birçok kıyı şeridindeki arazide yapılaşmaya belli sınırlar getirildiği, diğer taraftan dış turizmde talep patlaması yaşandığı böyle bir bağlamda, devre mülk tapusunun verilemediği durumlara ara çözüm olarak 'devre tatil' uygulaması ortaya çıkmıştır (Artuğer 2006: 20-21). Türkiye'de iç turizmin ge-

lişmesinde, geniş ve ekonomik güçleri sınırlı olan toplumsal kitlelere yayılabilmesi yönünde bir potansiyele sahip devre tatil sistemi 2.07.1965 tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu'na 10.06.1985 tarih ve 3227 sayılı 'Devre Mülk Hakkı'na ilişkin ek bölümün eklenmesiyle yasallaşmıştır (Akgün 1993: 42). Devre mülk uygulamaları, 4.04.1990 tarihli Kıyı Kanunu'nun kabulüne kadar, turistik yörelerde ve tatil beldelerinde yerel ölçekte devam etmiş; uluslararası tatil değişimi imkânı ise açılan tatil köyleri ve otellerle ancak 1990'lardan sonra gerçekleşmiştir (Demarküz 1993: 83-84).

DATÇA VE BODRUM AK-TUR TATİL SİTELERİ

Türkiye turizm tarihinde Datça ve Ak-Tur Tatil Siteleri, ikinci konut taleplerini karşılarken, konut sahiplerinin kullanımı dışındaki zamanda konutları iç ve dış kitle turizm taleplerini karşılayacak şekilde kullanıma açabilme ve rantı artırma fikrinin, planlı bir şekilde ele alınıp kurulduğu bir yatırım-planlama-işletme modelinin ilk uygulamalarındandır (Gürsel vd. 1979: 11). Ak-Turlar'ın ana fikrini “yerleşmelerin işletmesinin bir şirkette olduğu, kullanıcıların hisse sahipliği üzerinden katılım sağladığı” ve mülkiyetin ortadan kalktığı, çevre ile bütünleşen, “altyapısı ve sosyal donatılarıyla her ihtiyacı karşılayacak şekilde kendine yeterli ve planlı ikinci konut yerleşmeleri kurmak” oluşturmuştur (EPA Mimarlık t.y.a; EPA Mimarlık t.y.b).

Türkiye'de turizm alanında ilk halk girişimleri arasında sayılan bu modelin, dönemin önemli turizm bölgeleri olarak öne çıkan Kuzey ve Güney Ege'de gerçekleşmesini sağlayan en önemli aktör önce Aydın-Kuşadası ve Balıkesir-Burhaniye kaymakamlığı, ardından Muğla valiliği yapmış olan Özer Türk'tür. Bu modelin ilk denemesi, ortaklarına mülkiyet hakkı yerine kullanım hakkı veren bir turistik yatırım olarak 440 ortakla 1966 yılında kurulan Kuş-Tur Kuşadası Turizm Endüstri A.Ş. ile gerçekleştirilmiştir (Kuşadası Kültürel ve Tarihi Mirası Koruma Derneği 2012). 1968 yılında kurulan Ar-Tur Turizm Endüstri A.Ş için Balıkesir Gömeç'te yer alan Ar-Kent Tatil Sitesi'ndeki (1969) ikinci denemede, 2.165.000 m²'lik arsa alanında, altyapı ve sosyal donatılarıyla birlikte 1738 müstakil konutun, 150 yataklı

dinlenme tesisinin ve dışarıdan gelecek kısa süreli kullanıcılar için ticari, sosyal, rekreatif, sağlık, eğlence-dinlenme mekânları tasarlanmıştır (Ar-Tur 2018). Datça ve Bodrum Ak-Tur kataloglarında (Şekil 1), Güney Ege'deki üçüncü deneme için Muğla'da, 1971 yılında "Muğla Valisi ve Turizm Monitörü Sayın Özer Türk'ün fahri önderliği ile 2500 seçkin ortağın eşit payları" ve 25.000.000 TL sermaye ile bir turizm endüstrisi anonim şirketi kurulduğu belirtilmiştir (Ak-Tur 1974c; Ak-Tur 1979b). Bu katalogta ayrıca, şirketin ilk beş yıllık yatırım ve işletme programlarının ana hedefinin, "Türkiye'nin güneybatısının eşsiz kıyı danteli üzerinde Bodrum-Ağaçlı, Datça-Çiftlik ve Köyceğiz-Dalyanağzı mevkiilerindeki (Şekil 2) tapulu sahil arazilerinde üç büyük tatil sitesini inşa edip, işletmeye açmak" olduğu da ifade edilmiştir (Ak-Tur 1974c; Ak-Tur 1974b). "Ak-Tur A.Ş. Türkiye'de tatil sitelerini, otel, motel, kamping ünitelerini inşa edip, turizm alanında zincirleme ve sürdürülebilir bir işletme anlayışını öngöreyerek; yapı, gıda, eğitim, işletme, ulaştırma örgütlerini hizmete koymayı ilk günden planlamıştır (Ak-Tur Turizm ve Endüstri A.Ş. 2021: 27).

Datça ve Bodrum'da planlanacak iki ayrı turizm-tatil yerleşmesi için düzenlenen davetli mimari proje yarışmasını, bütüncül bir tasarım

Şekil 1. Ak-Tur, Datça ve Bodrum Turistik Tatil Siteleri İçin Hazırlanan Katalogların Ön ve Arka Kapakları (Kaynak: EPA Mimarlık Arşivi 2014)

Şekil 2. AKSAN İşletmeleri'ni Tanıtan Broşürde Yer Alan, Bodrum ve Datça Ak-Tur Tatil Sitelerinin Konumunu Gösteren Harita (Kaynak: EPA Mimarlık Arşivi 2014)

yaklaşımı sunan EPA Mimarlık Grubu kazanmıştır (Şekil 3). Tatil konutları yerleşme grupları ile otel, motel ve kampinglerden oluşan turistik işletmeler ve ortak hizmet (yönetim, ticaret, eğlence, bakım ve teknik hizmetler) tesislerinden oluşan iki yerleşmenin program, planlama ve organizasyon çalışmaları 1973 yılında tamamlanmıştır. Datça'da 75 hektarlık ve Bodrum'da 41 hektarlık arsa alanlarında, sırasıyla 187.500 m²'lik ve 82.000 m²'lik inşaat alanlarında, toplam 1825 tatil konutu ile 9500 yatak kapasiteli tasarlanan yerleşmelerin şantiye-genel inşaat çalışmaları-işletme tasarımları eşzamanlı geliştirilmiş ve yapımları 1976 yılında sona ermiştir.

Şekil 3. Datça ve Bodrum Ak-Tur Turistik Tatil Sitesi Yerleşme Kararları ve Açıklamalarının Sunulduğu Broşürlerin Ön ve Arka Kapakları (Kaynak: EPA Mimarlık Arşivi 2021).

Ak-Tur Tatil Siteleri'nin ticari ve işletme faaliyetlerini yine bir halk kuruluşu olan 1200 ortaklı AKSAN Turizm İşletmecilik ve Ticaret A.Ş. üstlenmiştir (Ak-Tur Turizm ve Endüstri A.Ş. 2021: 19). Sitelerin işletmesinde, konutların tam mülkiyetine sahip Ak-Tur ortaklarının, sitelerin olanaqlarını dışarıdan gelecek kısa dönemli kullanıcılarla paylaşmaları planlanmıştır (Ak-Tur 1974a: 14). Resmi Gazete'de yayınlanan 6785/1605 sayılı İmar Kanununun, sahillerin bir plan dâhilinde tanımlanıp düzenlenmesini içeren, Ek 7. ve 8. Maddelerine İlişkin Yönetmelik kapsamına giren, belediye ve mücavir saha sınırları dışında kalan köylerin ve mezralara, yerleşik alanlara (Yönetmelik, 1975) atıfta bulunan açıklamada, Ak-Tur projelerinde bu ilişkilerin zaten düşünülmüş olduğu için değişiklik gerekmediğinin altı çizilir:

"1974'te yayınlanan 1605 sayılı yasanın Ek 7-8 maddeleri, belediye mücavir alanları ile mücavir alan dışı yörelerde yapılacak mevzii planların ve kıyılar üzerinde yapılacak planların yeniden ele alınmasını gerektirdiğinden, planlama çalışmaları yeniden ele alınmıştır. Ne var ki, ilk planlamada zaten kıyıların kullanımı açısından toplum yararının gözetilmiş olması, önemli değişiklikler yapılmasını gerektirmemiş ve planlar İmar ve İskân Bakanlığınca onaylanmıştır. Bu planların, Ek 7. ve 8. maddelerinin uygulanmaya koyulmasından sonra onaylanan ilk planlar olduğu düşünülmektedir." (Gürsel vd. 1979: 16)

Datça Ak-Tur Tatil Sitesi, Datça-Marmaris karayolu üzerinde, Marmaris'e 48 km, Datça'ya 26 km uzaklıktadır. Konaklama birimleri ve ortak alanlar, Simi Adası'nın karşısındaki Emecik Köyü, Çiftlik Mevkii'nde ve bu ana yerleşkeye 2 km uzaklıktaki Kurucabük Mahallesi'nde yer alır. Arazi, doğu ve batısında iki doğal yarımada, kuzeyinde ise orman dokusu ile sınırlanmıştır. 2 km'lik kıyının doğusundaki Çiftlik Yarımadası'na kadar yeniden düzenlenmesini içeren tasarımda, peyzaj içinde değişken görünüşler veren doğal bir koy oluşturmak hedeflenmiştir. Datça'da turizme yönelik 1250 tatil konutluk yerleşme grubu, 250 ve 400 yatak kapasiteli iki otel, 200 çadırılık kamping ünitesi planlanmıştır. "Datça Tatil Sitesi'nde, toplam inşaat alanı %25, yapıların zeminde kapladığı alan %10, kişi

başına yeşil alan yaklaşık 30 m²'dir" (Gürsel vd. 1979: 11). Topografyaya göre yerleşen 57, 64, 73, 92, 110 ve 132 m²'lik altı farklı tiplerde konut birimi ara avlular etrafında planlanan tek, iki ve üç katlı kümeler halinde bir araya gelecek şekilde tasarlanmıştır (Gürsel vd. 1979: 14). Kıyı boyunca devam eden gezi yolu ve üzerindeki sosyal donatılar yerleşimin site kullanıcıları tarafından benimsenmesinde önemli rol oynamıştır. Tatil konutları bölgesinde, konutların işletilmesi için gerekli ana ve tali yönetim birimleri; karşılama merkezi, lokanta, kafe-bar, snack-bar, disko, çocuk bahçeleri, çarşı, müze-kitaplık, hamam-sauna, sağlık ocağı, oyun salonu, açık-kapalı TV izleme alanları, yüzme havuzu, çocuk bakım evi, çocuk oyun yerleri, güvenlik birimi, rekreasyon ve spor alanları ile kamusal kullanıma açık plaj tesisleri, site sınırlarındaki çam ormanında çadır, bungalov ya da karavanla konaklamaya elverişli, çamaşırhane ve pişirme üniteleriyle bir arada, 600 kişi kapasiteli Datça Mokampı bulunmaktadır (EPA Mimarlık t.y.b).

Bodrum merkeze 10 km mesafedeki Bodrum Ak-Tur Tatil Sitesi, Bitez'in batısında Ağaçlı yöresinde amfi benzeri eğimli topografyasıyla güneye dönük Bağlar Koyu'nu saran doğal bir çevrede konumlanır. Konutların ve turizm servis mekânlarının denizle buluştuğu falezli kıyıda kumsal bir plaj bulunur. Arazinin topografik nitelikleri, yerleşme kararlarını belirlemiştir. "Bodrum Tatil Sitesi'nde, turizme yönelik 575 tatil konutluk yerleşme grubu, 375 yatak kapasiteli bir otel, 540 yatak kapasiteli motel ve 200 çadırılık kamping ünitesi tasarlanmıştır" (Gürsel vd. 1979:16). Toplam inşaat alanı %22, yapıların zeminde kapladığı alan %9'dur. Sitede kıyından ve doğal yapıdan gelen özelliklerin planlanmasında, yapay ve doğal çevreler arası ilişkilerin ekolojik dengenin korunması önemsenmiş ve yöresel ekolojik etütler ile peyzaj planlaması da yapılmıştır. Hektar başına 2000 adet olmak üzere, 12 hektarlık alana yörenin yerli türlerinden fıstık çamı ve kızılçam dikilmesi; böylelikle sitenin bir yeşil kuşakla kuşatılması hedeflenmiştir. Sitede, topografyaya göre yerleşen 54, 66, 72, 90, 108 ve 123 m²'lik altı farklı tipte konut birimi ara avlular etrafında kümeler oluşturacak şekilde tasarlanmıştır (Gürsel vd. 1979: 16). Kıyı boyunca devam

eden gezi yolu ve üzerindeki lokanta, kafeterya, eğlence yerleri ve marina tesisleri (marina çevresinde planlanan su sporları, eğlence birimleri, balıkçı meyhanesi, yat kulübü, taverna, gümrük servisi ile liman teknik servisleri) gibi ortak kullanım tesisleri ile hizmet servisleri, sosyal ve teknik donatılar yerleşimin kullanıcıları tarafından benimsenip yaşaması için gerekli ortamı hazırlamıştır. Kafeler, snack-barlar, çayhaneler, barlar ve diskolar, plaj tesisleri, oyun salonları, açık/kapalı TV izleme alanları siteye hizmet veren diğer tesislerdir (EPA Mimarlık t.y.a).

Her iki yerleşmede, yaşam kalitesi için gerekli sosyal donanımlar, sağlıklı altyapı, çevre düzeni projesi, kıyının kullanımı üzerinden planlama öngörülleri belirlenmiş ve altyapı, ulaşım, haberleşme, güvenlik, aydınlatma ve yeşillendirme boyutları özenle ele alınmış; organize bir işleyiş sağlamak üzere, işletmeler kompleksinin bütünlüğünü garantileyecek, sistemin aksamadan sürmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir (EPA Mimarlık t.y.a; EPA Mimarlık t.y.b). Özel araçların yerleşim içindeki yeri, tesislerin kitle turizmine dönük bir nitelik taşıdığı dikkate alınmıştır. Deniz ve kara aktiviteleri arakesitinde önemli bir rekreasyon elemanı olarak tasarlan kıyı gezi yolu ve üzerinde kamusal kullanım tesisleri ve yerleşmelerin sosyal donatıları planlanmıştır (Gürsel vd. 1979: 11). Konumları dolayısıyla çevredeki arkeolojik alanlara gezi, günlük tekne turları, mavi yolculuklar, çeşitli deniz ve kara sporlarına uygun bu sitelerin çeşitli noktalarında spor alanları ve zekâ oyunları için açık ve kapalı mekânlar, yürüyüş ve jimnastik parkurları da tasarlanmıştır. Sitelerdeki içme, kullanma ve yangın önleme şebekelerini içeren su ve elektrik sistemleri, dönemin en son teknolojisiyle planlanıp uygulanmıştır (Ak-Tur 1974a: 13). Ak-Tur yerleşmelerinin duyarlı ve bütüncül tasarım yaklaşımında çevresel veriler, yerel girdiler ve mülkiyet sınırı önemli rol oynamıştır (Gürsel vd. 1979: 16). Tatil sitelerinin projelendirilmesinde bölgesel doğal çevre değerleri, arazilerin topografik yapıları, yerel yapı kültürünün mekânsal ve yapısal öğeleri önemli rol oynamıştır (Şekil 4-5). Bütüncül yerleşmelerin ortaya çıkmasında, yerin olumlu iklimsel özelliklerini gözetilen bir yapı çevre tasarımı kadar doğal peyzaj öğeleri de önemsen-

miştir (Ak-Tur 1974a: 15). “Bölgesel iklim verileri, konut birimlerin farklı bir araya getirilişiyle oluşturulan meydancık, sokak, hayat vb. kamusal açık alanların yaratacağı mikro-klima gibi etkenler önemsenmiş ve Güney Ege geleneksel dokusunun incelenmesinden alınan derslerle yeni ama eskiye uyumlu bir mimari ortaya konmuştur. Ak-Tur konut birimleri, bir ana tip ve ona yapılan eklemelerle türetilen modüler planlama sistemiyle tasarlanmış; konstrüksiyon, iç mekân düzenleme olanakları, inşaat sürecinin rasyonalizasyonu ve birimlerin oluşturacağı ritim gibi kıstaslar dikkate alınmıştır” (Gürsel vd. 1979: 16). Konaklama birimlerinin Fikret Tan’a ait iç mekân ve mobilya tasarımlarında, konutların turizme yönelik kullanılabilirliği de göz önünde bulundurulmuş; çok sayıda konutun eşzamanlı inşaa sürecinde hız ve standart sağlanması için bazı yapı elemanları ve mobilyalar prekast olarak imal edilmek üzere tasarlanmıştır.

Gürsel’in belirttiği gibi, Datça ve Bodrum Tatil Siteleri’nin planlama aşamasında öngörülen turizm tesislerinin tümü ne yazık ki inşa edilmiştir. Her iki tatil sitesi de, özgün kullanım ve programlarında olan turizm ve konaklama işlevleriyle faaliyetlerini halen sürdürmektedir (Şekil 6). Şahıslara ait tekil mülklerde mekânsal ve mal-

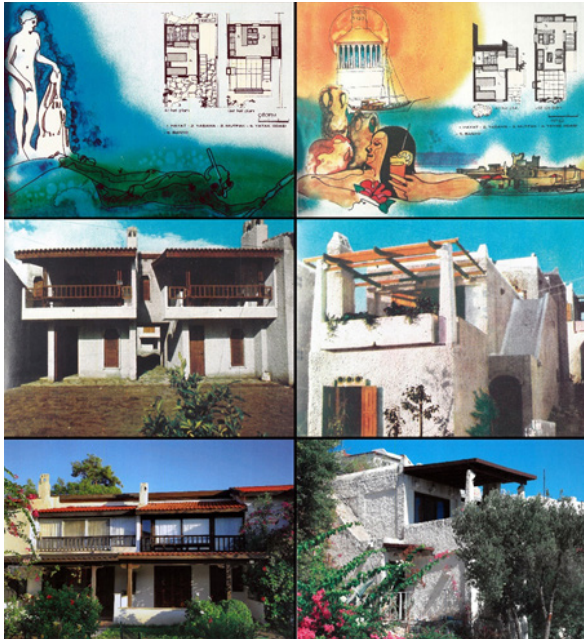
Şekil 4. Datça ve Bodrum Ak-Tur Yerleşmelerinin Tasarımında Gözetilen Bölgesel Doğal Çevre Değerleri (Kaynak: EPA Mimarlık Arşivi 2013)

Şekil 5. Datça ve Bodrum Ak-Tur Yerleşmelerinde Topografyayla Bütünleşen ve Yerel Yapı Kültürünün Mekânsal ve Yapısal Öğelerinden İzler Taşıyan Konut Birimleri (Kaynak: EPA Mimarlık Arşivi 2013)

zeme değişiklikleri yapılmış; ortak kullanıma ait bazı tesislere fiziksel müdahaleler yapılarak farklı işlevler yüklenmiş olsa da, iki tatil sitesinin özgün programlama, tasarım ve işletim prensipleri yerleşmeler bazında korunmaktadır (kişisel iletişim, 19 Ekim 2015).

Şekil 6. Datça Ak-Tur Tatil Sitesi'nden 'Çiğdem Tipi' ve Bodrum Ak-Tur Tatil Sitesi'nden 'Bitez Tipi' Konutların Planları, Bu Tipteki Konutların 1970'li ve 2000'li Yıllardaki Durumlarını Gösteren Fotoğraflar (Kaynak: EPA Mimarlık Arşivi 2013)

ÖNCÜ, ÖZGÜN VE ÖRNEK YÖNLERİYLE AK-TURLAR

Araştırmanın temel savı doğrultusunda ortaya konan tüm veriler değerlendirildiğinde, Datça ve Bodrum Ak-Tur tatil Siteleri'nin niteliklerine ilişkin bulgular üç grupta toplanabilir: 1. Türkiye turizm tarihinde takvimsel olarak ve işletme modelinin yapısından dolayı konut kooperatifi ile devre mülk arakesitinde duran 'öncü' bir modele işaret ettiği; 2. bölge planlama ölçeğinde turizm ve konaklama plan kararlarından yapı ölçeğinde detay tasarımlarına kadar çok çeşitli ölçeklerde 'özgün' uygulamaları gerçekleştirdiği; 3. tatil mekânlarında ve turizm tesislerinde üstlendiği 'örnek' bir rolü olduğu söylenebilir.

Öncü Yönleri ile Ak-Turlar

Datça ve Bodrum Ak-Tur Tatil Siteleri kendi tasarrufu ile kaynak yaratan, şahsa yönelik anonim bir şirket olan Ak-Tur Turizm ve Endüstri A.Ş.'nin kullanıcı-ortaklarının katılımı ile şekillenen ve gerçekleştirilen ilk projelerdendir. Özer Türk'ün geliştirdiği model, Türkiye'de arazilerin, spekülâtorler ve kooperatifler tarafından tüketildiği 1970'lerde, kullanıcısı belli olmayan ve asgari standartları amaçlayan kooperatif ya da önceden belirli şahıslara ait hisselerle kurulan devre mülk sistemlerinden farklı bir yapıda kurulmuştur. Kolektif olarak örgütlenen bir anonim şirket öncülüğünde inşa edilmiş ender tatil yerleşimlerindedir. Devre mülk, ikinci konut ya da kooperatif kavramlarından farklılaşan Ak-Tur Tatil Sitelerinde denenmiş olan modeli projelerin mimarlarından Ersen Gürsel (2016) şöyle açıklar:

"Ak-Tur A.Ş. 2.500 ortaklı bir şirketti ve üyeleri aynı zamanda konut sahibi olacaktı. Farklı model bir yapı... Projelerin bir başka özelliği ise hem iç turizme hem de dış turizme açık tesisler olmalarıydı, konut tipleri bize proje verilmeden önce buna göre kurgulanmıştı. 'Türkiye'de iç turizm olmazsa dış turizm gelişmez' düşüncesi o dönemde çok tartışılırdı. İç ve dış turizm hizmet verecek yerleşme düzeni ve mekânların kullanımı için kurgulanan bu program, konut sahiplerinin özel tercihleri yerine ortak bir standart düzeyinde olmalı. İki proje alanı için de benzer yerleşim konsepti gelişti. Planlama kavramı, farklı bir işletim sistemini de beraberinde

getirdi.” (aktaran Ak-Tur Turizm ve Endüstri A.Ş. 2021: 26-27)

Bir mimarlık yarışması sonucunda birinci seçilmiş, büyük ölçekli Datça ve Bodrum yerleşimlerinin planlanması, yatırımcı şirketin de belirleyici olduğu her iki yerleşimin proje ve uygulama süreçlerinin eşzamanlı yürütülmesi açısından, Ak-Turlar dönemin mimarlık üretim pratikleri içinde de öncü role sahiptir. Ak-Turlar, kıyılara kamu kullanımı getirmede öncü rol üstlenmiş; dönemin İmar ve İskân Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nca onanmış ilk yerel imar planı olarak tarihe geçmiştir (Ak-Tur 1974a: 14). Proje müellifleri ile yatırımcı şirket ve temsilcileri arasında müzakerelerle ilerleyen projelendirme ve uygulama süreçlerinde bazen fikir ayrılıkları ortaya çıktığını belirten Gürsel konuya ilişkin sunuları aktarır:

“Sitelere program taslağı, işe başlanıldığında, sözleşmenin eki olarak şirket tarafından verilmiştir. Proje birimlerinin ele alınışında devamlı değişiklik ve geliştirme zorunluluğı doğmuş, ayrıntılara girilmiştir. Bunun üzerine durum biraz değişmiş ve özellikle turistik işletmelerin proje çalışmalarına başlanıldığında ön projelerle birlikte program çalışmaları da müellifler tarafından yapılmıştır. Daha sonra bu programlar üzerine şirket yetkilisi işletmecilerle elemanlar ile müellifler arasında yapılan tartışmaların ağırlık noktası, müellifin projeyi bir bütün olarak görmek istemesine karşın işletmecilerin her birimi ayrı ayrı ele alınmaları olmuştur.” (Gürsel vd. 1979: 16)

Gürsel’in ifadesiyle, Ak-Tur A.Ş.’nin ortakları olan Ak-Tur sakinleri, sahip oldukları konutların yanı sıra, tatil sitesine hizmet veren ortak kullanım tesislerinde de eşit hak sahibidir. Konutlar, sahiplerinin kullanımı dışında, turizm işletmelerine ve turistik konaklamalara katkı sağlayacak nitelikte projelendirilmiştir. İkinci konuttan farklı olarak bu tatil evleri, kendi tatilini disipline etmek fikrine temellenmektedir (kişisel iletişim, 19 Ekim 2015). Sitelerin her ikisi de, birer ‘dinlenme kenti’ olarak tasarlanmış ve konukların kalış süreleri boyunca tüm gereksinimlerini karşılayacak nitelik ve nicelikte olanaklar sunan tesisleri planlanmıştır. Konukların, sitedeki çeşitli dükkân ve süper marketlerden makul fiyatlarla alış-veriş ile

kendi yemeklerini evlerinde yapabilecekleri, ya da tam/yarım pansiyon kalma tercihleriyle Türk ve dünya mutfaklarının özel yemeklerinin yörede çıkan taze deniz ürünleriyle zenginleştirildiği restoranlardaki ‘*tabldot*’ ve ‘*a la cart*’ yemeklerden faydalanabilmeleri düşünülmüştür (Ak-Tur 1974a: 11-12). Kamusal kıyı alanları ve ortak kullanım alanlarının toplumsallığı açısından da, Ak-Turlar dönemin kıyı kullanım politikalarıyla uyumlu, yasa ve uygulamalarına örnek olmuştur (Ak-Tur 1974a: 14). Yerleşik ve geçici kullanıcılarla bir arada hizmet veren Datça Ak-Tur, kamping alanındaki çamaşırhane ve ortak mutfak gibi servis birimleriyle farklı bir tatil anlayışının da öncüsüdür. Tanıtım broşüründe de, turizm işletme tesislerinin yanı sıra tatil sitelerindeki ‘tatil konutu’ fikri çağdaş turizmin otel, motel, pansiyon ya da tatil köyü tipolojilerinden farklılaşan yönleri vurgulanarak şu şekilde sunulmuştur:

“Otel odalarının olanaklarından başka özgürce dinlenmeniz için emrinize özel ‘villa’ ya da ‘rezidans’lar veriyoruz, hem de otel – motel fiyatına. Her sitede çeşitli boylarda, bahçeli-bahçesiz altışar değişik tipteki (54-132 m² arasında) tatil konutlarının teraslarında güneşlenerek eşsiz manzarayı seyredebilir, akşamları ocağında mehtaba karşı ızgaranızı yapabilir, içkinizi yudumlayabilirsiniz. Tatil konutlarının küçüklerinde çift yataklı bir, büyüklerinde ise iki yatak odası bulunmaktadır. Tatil yaşamına göre dekore edilmiş oturma odalarının sayısı da villa ve rezidansların büyüklüklerine göre değişmektedir. Küçüklerde tek duş ve tuvalet, büyüklerde iki tuvalet, bir duş ve bir de küvetli banyo bulunmaktadır. Bir başka deyimle, gereğinde küçüklerde iki çocuklu bir ailenin, büyüklerde ise birbirine yakın iki ailenin (8 kişi) rahatlıkla kalabileceği tüm olanaklar sağlanmıştır. Konutların önemli özelliğı ev hanımını yormayacak boyuttaki mutfağında, büyük buzdolabı, fırınlı ocak, sıcak su, çeşitli mutfak araç ve gereçlerinin hizmetinizde oluşudur. Sitelerdeki alışveriş merkezlerinden taze sebze, meyve, bakkaliye, et balık, tavuk sağlayarak kendi beğeninize göre yemeğınızı hazırlayabilirsiniz. Konuğumuz dilerse, sitelerin restoranlarından, snack-barlarından ve kafelerinden de makul fiyatla yararlanabilirler. Haftanın belirli günlerinde yatak yapımı ve odaların temizlenmesi gibi hizmetlerle, kullanılan elektrik, su ve tüp gazına ayrıca ücret alınmamaktadır.” (Ak-Tur 1974a: 8-9)

Gürsel (2016) projelerin başarılı olması konusunda şunları aktarmaktadır: “Projelerin başarısında yatırımın modeli, yatırımın şirket yapısı ve Özer Türk çok etkindi. Türkiye’de turizm sektörünün gelişmesine gönül veren Özer Türk’ün (...) amacı Türkiye’nin kıyısı en uzun ili olan Muğla’da, iç ve dış turizme aynı zamanda hizmet verecek tatil siteleri modeli oluşturmaktır. (...) Ak-Tur modeline benzer bir yatırımcıyla da karşılaşmadık daha sonra. Bu nedenle de tatil siteleri çalışmaları sonlandı.” Gürsel’e göre kendi iç denetim mekanizmasına da sahip olan halka açık şirketin üyelerinin seçiminde orta-üst ve üst gelir düzeyinde olmalarına dikkat edildiği, böylelikle tatil sitelerinin yapım sürecindeki üye ödemelerinde herhangi bir aksama olmasının engellenebileceği düşünülmüştür (kişisel iletişim, 19 Ekim 2015). Dönemin tanıklıklarından da yola çıkarak, üyelerinin gelir düzeylerine göre ‘seçkin’ olduğu yönünde eleştirilerin de hedefinde olduğu bilinen Ak-Turlar modelinde, kullanım ve mülkiyet sınırlarının planlama düzeyinde kamu yararına bulanıklaştırıldığı iddia edilebilir. Yerleşkede sunulan ortak hizmetlerin mülkiyet ve kullanım haklarını tüm paydaşlara eşit bölen her iki site, Türkiye için farklı bir tatil anlayışının; mülkiyet açısından yenilikçi bir uygulamanın öncüsüdür. Gürsel, yarışma ve avan proje aşamalarında önerilmiş olan otel, marina vb. çoğu turizm işlevli birimin uygulama sürecinde, ödemeler nedeniyle değil, şirket tercihlerinden dolayı inşa edilmiştir (kişisel iletişim, 17-18 Ağustos 2015). Bu da tasarımın bütüncül olarak uygulanması ve işletilmesiyle gerçekleşecek olan bu yenilikçi modelin tam anlamıyla hayata geçebilmesine engel olmuştur.

Ak-Tur A.Ş. tesisleri, özellikle yabancı turistler tarafından rağbet görmektedir; zaman zaman uluslararası sportif ve rekreatif etkinliklere ev sahipliği de yapan Datça Kamping dünya çapında ilk 10 arasında yer alan bir kamp merkezi haline gelmiştir. Şirkette verilen hizmet memnuniyeti ve müşteri profilinin sürekliliği göz önüne alınarak, Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği’nin Türkiye’nin ‘Öncü Turizm Şirketleri’ kategorisinde 2019 yılında ödül almıştır (Ak-Tur Turizm ve Endüstri A.Ş. 2021: 34-35).

Özgün Yönleri ile Ak-Turlar

Turizm mimarlığı tarihinde Ak-Turlar, nitelikli ve özgün uygulamalar olmalarıyla da öne çıkarlar. Dönemdeki olan turizm ve konaklama uygulamalarının çoğundan farklı olarak, kıyı şeridinin toplumsal kullanımına önem verilmiştir. Kıyı, her iki sitede de, iki ucu kamusal kullanıma açık olacak şekilde planlanmış ve özel mülkiyet sınırlandırılmıştır. Aynı doğrultuda, sosyal donatıların kamping alanına da yerleştirilmesi ile önerilen tatil anlayışıyla karavan ve çadır turizmine de olanak yaratılmıştır. Sadece konaklama birimleri değil, turizm ve konaklama işlevini destekleyen ortak kullanım alanları ile inşa edilen tatil sitesi, altyapı ve üstyapının da planlanıp uygulandığı bütüncül bir tasarım örneğidir.

Savaşır ve Akış’ın (2015) ifade ettiği gibi, doğal bitki örtüsüne ve topografyaya yapılan asgari müdahalelerle kıyıda mütevazı bir yerleşke oluşturan ve günümüze kadar bu faaliyetleri kesintisiz sürdürebilen ender tatil sitelerindedir. Yerleşmelerde, yapılı çevre doğal çevrenin lehine mütevazı bir biçimde geriye çekilmiştir. Doğal peyzaj, yere özgü tasarlanan peyzajla bütünlük içindedir; tasarlanmamış ve orada hep varmış gibi, özgün ve yerel dokuya saygılı bir karakter oluşturmuştur. Peyzajı tamamlayan unsurlar olarak heykeller dikkat çekicidir. Baca, ocak, çıkma, çörtlen ve niş gibi yerel mimari öğeler, modern bir anlayışla yorumlanmıştır. Gürsel’e göre, üretim ve imalat süreçlerinin zorlu olduğu dönemin koşullarında, mimar-iç mimar diyalogu ile konutlardaki ahşap mutfak dolapları, oturma birimleri gibi ürünlerin özel olarak o yer için tasarlanmış olması, dış mekânlarda olduğu kadar iç mekânlarda da gösterilen hassasiyetin işaretleridir (aktaran Hasırcı, Tuna Ultav ve Örnekoğlu Selçuk 2022: 238-241).

Örnek Yönleri ile Ak-Turlar

Datça ve Bodrum Ak-Turlar turizm ve mimarlık açılarından örnek yerleşmeleri, turizm tesisleri, tatil, konaklama, eğlenme ve dinlenme mekânları ile Türkiye turizm çevrelerinde kısa sürede ses getirmiştir. Şirketin tanıtım broşüründe (1974a), yabancı ve yerli konuklarından bir kısmının çarpıcı sözlerine yer verilmiştir. Bunlar

arasında, Turizm ve Tanıtma Eski Bakanı Lütfi Tokoğlu'nun ve Turizm ve Tanıtma Bakanı Barlas Küntay'ın, Ak-Turlar'ın Türk turizmine katkıda bulunacağına duydukları inanç öne çıkar. Belçika Turizm Genel Komiseri Dünya Turizm Resmi Organizasyonu Eski Genel Başkanı A. Haulot'un Ak-Turları 'olumlu yaratma örneği' olarak gördüğünü belirten; İngiltere üçüncü yaş turizmi temsilcisi ve *Pre-Retirement Association* Genel Müdürü F. O. Kemp'in 'tesislerin büyük bir planlama, tertipleme ve teşebbüs azminin sonucu olduğu' vurgusu; Lit ve uluslararası ETAP Otelleri Genel Müdürü Dupond Wagon'un 'tatil sitelerinin hayranlık uyandıran doğasının' altını çizmesi; Alman TUI Seyahat Örgütü Genel Müdürü Wolf D. Horst'un 'nefis yemekleri ve iyi hizmeti' öven sözleri; Stuttgart Belediye Başkanı Hansmartin Bruckmann'ın 'Ak-Tur'daki konaklamasının yarattığı memnuniyeti' ifade eden sözleri; İskandinavya Havayolları Şebekesi'nden Kai Storp'un 'bölgenin doğal güzellikleri ve iklimi açılardan çekici' bulduğunu işaret eden ifadesi; Kuzey Sardunya'daki 18000 yataklı *Costa Simeralda* Tatil Sitesi'nin Konsorsiyum Başkanı Kerim Ağa Han'ın 'sitelerin sahip olduğu doğal güzelliklere ve tarihi zenginliklere' değinen olumlu düşünceleri dikkat çekicidir. Nice Belediye Meclis Üyesi Yüksek Mühendis G. Farina ve Fransız Kültür Bakanlığı Mimarlık Baş Danışmanı Yüksek Mimar Jacques Baroit da, tesislerin doğaya ve çevreye uyumu ile yerleşimlerdeki rasyonel çözülmüş ve kullanışlı birimlere işaret etmiştir.

Ak-Turlar'ın başarısına ve turizme yapacağı katkısına değinen Turizm ve Tanıtma Eski Bakanı Lütfi Tokoğlu gibi, dönemin Turizm ve Tanıtma Bakanı Barlas Küntay'ın övgü dolu şu sözlerinden tesislerin dönemi için sahip olduğu örnek rolü anlaşılmaktadır: "Türk turizmine yaptığınız katkılarınızın her zaman anımsanacağına inanıyorum. Türk turizmine önemli katkısı olan Ak-Tur tesislerini, işletmesini bu sahada çalışmak isteyenlere örnek olarak gösterebilirim" (Ak-Tur 1974a:13). Bu yorumlar doğrultusunda, Ak-Turlar'ın orta-üst ve üst gelir seviyesinden üyeleri olduğu ve açılmalarından kısa bir süre sonra bile turizm açısından pek çok önemli kişiyi konuk etmiş oldukları da söylenebilir.

Ak-Tur 50. Yıl başlıklı yayında şirket "turizmde yaşayan bir efsane" olarak nitelendirilerek şöyle açıklanmıştır: "Kültüre, sanata, çağdaş yaşama, paylaşmaya, değişime, kısacası insana ve doğaya dair her konuya duyarlı Bodrum ve Datça'daki siteleri, rezidansları, apart otelleri, kamp alanlarıyla hem çağdaş yaşamın hem de kaliteli turizmin sürdürücüsü olan, 1971 yılından bu yana, yarım asırdır aynı kararlılık ve anlayışla ülkemiz turizmine hizmet eden örnek bir kuruluştur" (2021: 32). Şirket, turizmde örnek bir kuruluş olmasını "özenli, disiplinli, tutarlı bir turizm kuruluşu olmasının ötesinde doğaya ve çevreye duyarlı, yerel, ulusal ve evrensel değerleri önemsemesi", hesap verilebilirlik ve şeffaflık niteliklerinden ödün vermeden hem halka açık, SPK ve uluslararası denetim kuruluşları tarafından denetlenen bir şirket olmasına hem de kendi iç denetim mekanizmasına sahip olmasına bağlar. Şirketin üstlendiği bu hedefin sağlam temellerinin, vizyoner ve güçlü bir bürokrat olan Özer Türk'ün kuruluşunda öncülük ettiği, toplumun üst düzey kesimlerinden elit şirket üyelerinin hem konut sahibi hem de şirket ortağı olduğu bir işletme modeli sayesinde olduğunun altı çizilir. Sürdürülebilirlik ve rekabet kapasitesi gibi özellikleri yanı sıra, şirketin içinde bulunduğu bölge okullarına destek ve yardımcı olarak, istihdamda seçici davranarak, personel tercihini bölge halkından yana kullanarak, toplum kuruluşlarıyla işbirliğini önemseyerek kültüre, sanata, sosyal hayata yatırım yapmayı önemseyen vurgulanır. Lüksten çok temizliğe, ciddiyete ve disipline, sistemli çalışmayla kalitenin artırılmasına, tutarlılığa ve etik kurallara önem verildiği; bu nedenlerle de turizm acenteleri, hizmet alanlar ve konaklayanlar tarafından tercih edilen ve yüksek düzeyde takdir gören firmalardan biri olduğu belirtilir (Ak-Tur Turizm ve Endüstri A.Ş. 2021: 32-33).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ak-Turlar ulaşımdaki zorluklara, inşaat teknolojisindeki sınırlılıklara, ekonomik yokluklara karşın, döneminin Türkiye koşullarında yazlık konut kooperatifine alternatif ve devreli tatil sistemlerine öncü olan bir yatırım-projelendirme işletme modelinin Güney Ege'deki ilk deneme-

leridir. Aynı yatırımcı-işletmeciye ait ve iki farklı tatil yöresinde eşzamanlı olarak gerçekleştirilen Ak-Turlar, döneminin turizm yatırım, işletme ve tesisleri arasında yenilikçi, konut kooperatifleri ile devre mülklerden farklılaşan öncü bir model ortaya koymuştur.

Bölgedeki özgün yerel mimariye ait farklı örneklerin araştırılması ve yorumlanmasıyla ortaya çıkan modüler konut tiplerinin tasarım çeşitliliği, tasarlandığı ve inşa edildiği dönemin yapım sistemi ve uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda, yerleşmelerin mimarisinin yer ile kurduğu diyalog ile yerelle kurduğu uzlaşmacı tavır dikkat çekicidir. Dolayısıyla, turizm ve konaklama işlevli yerleşme planı kararlarından tekil yapıların tasarımına, yapıların malzeme, detay ve mobilyalarına kadar farklı ölçeklerde, yere ve yerelle yabancılaşmayan bir kimlik ve özgün bir mimari yorum ortaya çıkmıştır.

Ak-Turlar, Türkiye'nin 1970'li yıllar bağlamında ekonomik ve teknik kısıtlılıklara karşın, turizm ve tatil mekânlarını bütüncül bir şekilde ele alarak, dönemin diğer planlama ve mimarlık uygulamaları arasında örnek olmuştur. Bu örnek olma rolü, zamanla dönemin anlayışını temsil etme rolüne dönüşmüştür. Kullanıcılarının sosyo-ekonomik düzeyleri üzerinden oluşan bir temsil değerine de sahip olan Ak-Turlar, mekânsal nitelikleri kadar kullanıcılarına sunduğu 'ayrıcılık' deneyimleriyle de turizm tesisleri arasında öncelik kazanmış ve örnek olmuştur. Turizm ve tatil anlayışlarında yaşanan dönüşüme karşın, her iki tatil sitesinde sürdürülen mekânsal kullanım, mimari program ve turistik işletme modeli Türkiye turizm ve mimarlık tarihi içindeki önemlerini koruduklarına işaret etmektedir.

Kapasitesi, kaliteli hizmet anlayışı ve kurumsal yapısıyla Ak-Tur A.Ş. ve hizmete girdikleri günden bu yana Güney Ege'nin en bilinen ve tercih edilen yerleşmeleri arasında olan Ak-Tur Tatil Siteleri turizm sektöründe önemlerini korumaktadırlar. Konut ve sosyal donatı tesislerinde bir takım minör değişiklikler yapılmış olsa da her iki tatil sitesinin kullanım, program ve işletme modelini 40 yılı aşkın bir süredir koruyarak olması dikkate değerdir. Bugün popülerliğini kaybeden diğer pek çok tatil sitesinin yanında, Ak-Tur yer-

leşmelerinin halen ilk günkü canlılığını koruyarak olmasında, başlangıçta alınan işletme kararlarının planlama kararları aracılığıyla mekâna yansımaları büyük role sahiptir. Kiralama ve turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirlerle yerleşimlere hizmet sağlanmakta, yeni yatırımlar yapılması düşünülebilmektedir. Bu yönleriyle, sürdürülebilir bir turizm modelini örneklediği söylenebilir. 1970'lerde, turizm amaçlı tatil yerleşmelerinin ilk denemelerinden olmaları; modernin yer ve yerelle girdiği diyalogu yansıtan planlama ve mimari anlayışı; Datça ve Bodrum'a ait kolektif bellekteki yerleri ile turizm ve mimarlık alanlarında hak ettikleri önem, Türkiye turizm mimarlığı tarihine not düşülmelidir.

Bu tatil sitelerinin, I. Kalkınma Planı'nda birinci hedefi olarak belirtilen ülkenin tabii ve tarihi imkânları ile sahip olduğu turizm potansiyelinin geliştirilmesi doğrultusunda turizmle ilgili bir deneme olduğu söylenebilir. Ayrıca, Ak-Turlar III. Kalkınma Planı'nda yatırımda 'öncelikli bölgeler'den biri olarak bahsedilen Güney Ege bölgesi için yapılan ilk fiziksel planlama çalışmasının parçasıdır; proje ve uygulama aşamalarında iç-dış turizm dengesini sağlayarak kitle turizminin geliştirilmesine katkıda bulunma hedefi ile kıyı planlamasında turistik ve toplum yararına kullanımını önemsemesi nedenleriyle bu kalkınma planına uyum gösterir. EPA Grubu'nun ilk uygulama deneyimi olan Ak-Tur Tatil Siteleri, yapıldığı dönemin koşulları, planlama çalışmaları, proje ve uygulamanın ölçeği, kapsamı ve niteliği göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de hem turizm hem de mimarlık alanlarında bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Kuzey Ege'deki Ar-Tur'dan sonra, Güney Ege'deki bu iki tatil sitesinde denenen özgün model tam olarak uygulanabilmiş olsaydı; ya da aynı model Akdeniz kıyılarında da denenseydi, belki Türkiye kıyılarında çoğu zaman eleştirilen kıyı yapılaşması ve ikinci konutlar, kıyı kullanım biçimleri ve sorunları, tatil ve turizm biçimleri, turizm-dinlenme alanlarının entegrasyonu, turistik ve mekânsal deneyimler, mekânsal ölçekler, çevresel ve ekolojik dengeler, ekonomik katkı-yarar sınırlılıkları, kamusal-toplumsal düzeyleri vb. farklı olabilirdi. Konunun pazarlama-satış, eğitim-geliştirme, hukuk ve mülk yönetimi, tü-

ketici davranışları vb. diğer çok katmanlı boyutlarının kapsam dışında bırakıldığı bu araştırma, turizm-mimarlık-tarih eksenlerinde yorumlar ile aralanan kapılardan geçerek, ileride coğrafi, mekânsal, dönemsel gibi farklı kapsamlarda yapılabilecek disiplinlerarası çalışmalara bir örnek oluşturabilme niyetini taşımaktadır.

TEŞEKKÜR

Uzun bir sürece yayılmış olan bu araştırmanın başından bu yana farklı zamanlarda gerçekleştirdiğimiz yazılı ve sözlü görüşmeler ('Ersen Gürsel Mimarlığı' hakkında sözlü görüşme, 17-18 Ağustos 2015; 'Yere Ait, Ersen Gürsel Mimarlığı' hakkında sözlü görüşme, 19 Ekim 2015) ile sohbetlerde mesleki bilgi, belge, deneyim ve heyecanını hiç yorulmadan paylaştan Mimar Ersen Gürsel'e teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Abou-Alam, W. (2013). Timeshare. İçinde; J. Jafari ve H. Xiao (Editörler), *Encyclopedia of Tourism* (ss.945-946). Springer, <https://link.springer.com/reference-work/10.1007/978-3-319-01384-8>, Erişim tarihi: 11 Nisan 2023.
- Akgün, O. (1993). Türkiye'de Sosyal Turizmde Devre Mülkün Önemi. (*Basılmamış Yüksek lisans tezi*). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Eğitimi Anabilim Dalı.
- Ak-Tur Turizm ve Endüstri A.Ş. (2021). *Ak-Tur 50. Yıl*. Muğla.
- Ak-Tur. (2015). Sermaye Bilgileri, <http://ak-tur.com.tr/sermaye-bilgileri-35.html>, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2019.
- Ak-Tur. (1974a). Bodrum – Datça. AK-TUR Tatil Siteleri / AK-SAN İşletmeleri. [Broşür].
- Ak-Tur. (1974b). Bodrum Turistik Tatil Sitesi Çalışmaları. [Katalog].
- Ak-Tur. (1974c). Datça Turistik Tatil Sitesi Çalışmaları. [Katalog].
- Arkon, C. (1997). Kıyılarımızın Günümüzdeki Görüntüsü, *Ege Mimarlık*, 24: 39-43.
- Artuğer, S. (2006). Turistik Bir Ürün Olarak Devre Mülk ve Devre Tatil Sistemlerinin Turizm Endüstrisi Açısından Değerlendirilmesi: Bodrum Yöresinde Bir Uygulama. (*Basılmamış Yüksek lisans tezi*). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ar-Tur. (2018). Tarihçe, <https://www.arturtatilsitesi.com/sidetay.asp?id=157>, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2019.
- Breda, J. G., Accinelli, E. ve Carrer, E. J. S. (2007). Second Homes: The Effects on Social Welfare of a Change on the Valuation of Individual Opportunity Cost, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 18 (1): 85-96.
- Boratav, K. (2013). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Coşkun, N. (2013, Aralık). Muğla Bodrum Ak-Tur Tatil Sitesi. İçinde; *DOCOMOMO_Türkiye Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları (Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları IX) Bildiri Özetleri Kitabı* (ss.103). Antalya.
- Demarküz, A. (1993). Devre Mülk Turizm Pazarlaması ve Türkiye'deki Uygulama. (*Basılmamış Yüksek lisans tezi*). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EPA Mimarlık. (t.y.a). Aktur Bodrum Turizm Yerleşme Projesi, <http://epamimarlik.com/proje/aktur-bodrum-turizm-yerlesme-projesi/>, Erişim tarihi: 29 Ekim 2015.
- EPA Mimarlık. (t.y.b). Aktur Datça Turizm Yerleşme Projesi, <http://epamimarlik.com/proje/aktur-datca-turizm-yerlesme-projesi/>, Erişim tarihi: 29 Ekim 2015.
- Erel, Ş. N. (1988). Devre Mülk Kanunu Üzerine Bir İnceleme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43 (01):169-183.
- Groat, L. N. ve Wang, D. (2013). *Qualitative Research, Architectural Research Methods*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Gürsel, E. (2016, 17 Haziran). Akdeniz Peyzajıyla Bütünleşen: Aktur Tatil Siteleri. XXI, <https://xxi.com.tr/ilakdeniz-peyzajıyla-butunlesen-aktur-tatil-siteleri>, Erişim tarihi: 24 Ocak 2023.
- Gürsel, E., Güner, N., Ertüzün, Ö. ve Çubuk, M. (1979). İki Tatil Sitesi, Bodrum ve Datça, *Çevre Dergisi*, 2(3-4):11-33.
- Hall, C. M. ve Müller, D. K. (2004). Introduction: Second Homes, Curse or Blessing? Revisited. İçinde C. M. Hall ve D. K. Müller (Editörler), *Tourism, Mobility and Second Homes: Between Elite Landscape and Common Ground*. (ss.3-14). Channel View, Clevedon.
- Hasırcı, D., Tuna Ultav, Z. ve Örnekoğlu Selçuk, M. (2022). *Sözlü Tarih Yöntemiyle Türkiye'de Mobilya ve İçmimarlık Tarihi Okumak: Fikret Tan*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- İnceoğlu, N. (1997). Ege'de İkinci Konut ve Turizm Yapılaşması, *Ege Mimarlık*, 24: 26-29.
- Keleş, R. (2015). *Konut Kooperatifçiliği, Kent, Kentsel Siyaset ve Çevre Yazıları (1993-2014)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kozak, M. ve Duman, T. (2011). İkinci Konutların Turizm Sektörüne Kazandırılması: Muğla İli Datça İlçesi Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12 (2):226-242.
- Kozak, M. ve Coşar, Y. (2017). Foça Club Med Tatil Köyü: Tarihçesi, Özellikleri ve Türkiye Turizmi İçin Sonuçları, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28 (1):39-57.
- Köprülü, T. (1965). Turistik Tatil Köyleri, *Mimarlık*, 18:16-18.
- Kuşadası Kültürel ve Tarihi Mirası Koruma Derneği. (2012). Özer Türk, <https://www.kusadasikulturelmiras.com/?pnu m=66&pt=%C3%96zer+T%C3%BCrk>, Erişim tarihi: 14 Haziran 2023.
- Manisa, K. ve Görgülü, T. (2008). İkinci Konutların Turizm Sektöründe Yeniden Kullanılabilmesine İlişkin Bir Model, *Megaron Dergisi*, 3 (1): 68-78.
- Naycı, N. (2019). Türkiye Turizm Tarihinde Bir Kavşak Noktası: Aksaray Ağaçalı Turistik Tesisleri, *Mimarlık*, 406: 61-66.

- Örs, H. (2005). Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16 (2): 204-210.
- Özgün, A. ve Şavk, S. (2020). Club Med Foça: The Transformation of Leisure Culture in Turkey, *Kültür ve İletişim*, 23 (2): 342-375.
- Saf, H. O. (2019). Sürdürülebilir Tasarımdan Terk Edilmişliğe: Foça Club Méditerranée, *Mimarlık*, 406: 67-73.
- Savaşır, G. (2022a). Bodrum AKTUR. İçinde; N. Kozak, M. Kozak (Editörler), *Türkiye Turizm Ansiklopedisi III. Kavramlar, Kurumlar ve Kuruluşlar, Olaylar ve Kişiler* (ss.160-161). İstanbul: Yıkılmazlar Matbaası.
- Savaşır, G. (2022b). Datça AKTUR. İçinde; N. Kozak, M. Kozak (Editörler), *Türkiye Turizm Ansiklopedisi III. Kavramlar, Kurumlar ve Kuruluşlar, Olaylar ve Kişiler* (ss.228-229). İstanbul: Yıkılmazlar Matbaası.
- Savaşır, G. (2017). Türkiye Turizm Mimarlığında Sistematik Tasarımdan 'Yere' Uzanan Bir Arayış. İçinde; N. M. Cengizkan, G. Albayrak (Editörler), *Yere Ait: Ersen Gürsel Mimarlığı* (ss.85-96). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Savaşır, G. ve Akış, T. (2015, Aralık). Datça Aktur Tatil Sitesi. İçinde; *DOCOMOMO Türkiye Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları (Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yere Açılımları XI) Bildiri Özetleri Kitabı* (ss.61-62). Bolu.
- Savaşır, G. ve Tuna Ultav, Z. (2012). Türkiye Turizmde Bir İlk Olarak TUSAN M/Oteller Zinciri ve Çanakkale Tusan Motel, *Mimarlık*, 368: 66-71.
- Salt Araştırma. (1976, 15 Mart). Tatsan Güllük Tatil Kenti: Şehircilik (Planlama) Raporu, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/213702>, Erişim tarihi: 24 Ocak 2023.
- Salt Online. (2014, 25 Ekim). Ersen Gürsel ve Öcal Ertüzün'den Aktur Tatil Siteleri [Video], YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=1w_sV2fpwMA, Erişim tarihi: 18 Nisan 2023.
- Stabler, M. ve Goodall, B. (1989). Timeshare: A New Dimension in Tourism, *Built Environment*, 15 (2):101-124.
- Serengil, Ş. M. (2000). Kapıdağ Yarımadası'nda Bulunan İkinci Konutların Turizm Amaçlı Değerlendirilmesi. (*Basilmamış Yüksek lisans tezi*). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf, Erişim tarihi: 20 Nisan 2023.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. (1967). II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/IIkinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf, Erişim tarihi: 20 Nisan 2023.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf, Erişim tarihi: 20 Nisan 2023.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı. (1996). Konut Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Konut-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu.pdf>, Erişim tarihi: 20 Nisan 2023.
- Tuna Ultav, Z. ve Savaşır, G. (2015). *50 Yılım Ardından Türkiye'nin İlk Otel – Motel Zinciri TUSAN*. İzmir: Yaşar Üniversitesi Yayınları.
- Upchurch, R. S. (2002). Product Design Evolution in the Vacation Ownership Industry: From Fixed Weeks to Points and Vacation Clubs, *Journal of Leisure Property*, 2 (3):239-253.
- Ülkümen, Y. ve Ayaydın, E. (1979). Turizm Bankası Tatil Köyü, Marmaris, *Çevre Dergisi*, 2(3-4): 34-38.
- Vanlı, Ş. (2006). *Mimariden Konuşmak, Bilinmek İstenmeyen 20. Yüzyıl Türk Mimarlığı, Eleştirel Bakış*. Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Volo, S. (2016). Second Home. İçinde; J. Jafari ve H. Xiao (Editörler), *Encyclopedia of Tourism* (ss.832). Springer, <https://link.springer.com/reference-work/10.1007/978-3-319-01384-8>, Erişim tarihi: 11 Nisan 2023.
- Yetimoğlu, U. (2004). Devreli Tatil Sistemleri ve Tüketici Hukuku, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 55: 364-382.
- YÖK Başkanlığı Tez Merkezi Veri Tabanı. (2023), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, Erişim tarihi: 18 Şubat 2023.
- Yönetmelik (1975, 14 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 15412), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15412.pdf>, Erişim tarihi: 18 Nisan 2023.

Gökçeçek SAVAŞIR

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu (2000). Yüksek lisans derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Mimarlık Dalı'ndan (2001), doktora derecesini de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Mimarlık Dalı'ndan aldı (2008). Dokuz Eylül Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2004). Doçentlik unvanını Mimarlık, Planlama ve Tasarımda Kuram, Eleştiri, Yöntem alanında aldı (2013). Profesörlüğe Dokuz Eylül Üniversitesi'nde yükseltildi (2022). Halen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları; mimarlık kuramı ve eleştirisi, mimarlıkta avangard, görsellik ve mimari fotoğraf, modern mimarlık tarihi, turizm mimarlığı ve tarihi, kültür turizmidir.